

Navrátilová, Olga

Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

In: Navrátilová, Olga. *Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018, pp. 103-128

ISBN 978-80-210-9073-6; ISBN 978-80-210-9074-3 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138872>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

8 SLOVOSLED POSESIVNÍCH ZÁJMEN VE VZTAHU K ABSOLUTNÍ POZICI NP V KLAUZI

V této kapitole je naším primárním cílem zachytit, zda relativní pozice posesivních zájmen, tedy jejich umístění ve vztahu k řídicímu jménu NP, může určitým způsobem reflektovat absolutní pozici této NP v klauzi (tj. zda slovosled rozvíjejících členů NP může být ovlivněn klauzální pozicí této NP). Jak již bylo zmíněno v kapitole 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*, existuje jistá relace mezi postavením subjektu/objektu a predikátu na jedné straně a mezi postavením rozvíjejících členů vůči jejich dominujícímu jménu na straně druhé (zjednodušeně řečeno, je predikován určitý vztah mezi relativní a absolutní pozicí {viz např. ELL: Heslo *The Natural Serialization Principle*; Hawkins 1983}).

V moderní češtině náležející k základní slovosledné typologii SVO (subjekt tedy předchází predikátu) se uplatňuje, jak bylo již rovněž řečeno v kapitole 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*, z toho vyplývající řazení rozvíjejících členů fráze vůči dominující složce fráze, tj. tyto členy se dominantně umísťují v NP do prenominální pozice. Pokud bychom předpokládali, že čeština náleží k této slovosledné typologii již od svých počátků, mohli bychom postulovat, že i ve staré češtině (stejně jako v češtině moderní) by základní slovoslednou pozicí posesivních zájmen v NP (obdobně jako dalších rozvíjejících členů) měla být antepozice. Problém tohoto předpokladu ovšem tkví ve skutečnosti, že se neopírá o materiálově založený výzkum, který by toto tvrzení, tj. že čeština již od svých nejstarších vývojových stádií k této typologii skutečně náleží, potvrdil. Určitou oporu nám v tomto směru mohou poskytnout zjištění Š. Zikánové (2009, s. 184), která pro mladší vývojovou etapu (1500–1620) dokládá, že čeština i přes zjevnou snahu umístit predikát do finální pozice klauze zřejmě ani v tomto období nepatřila k jazykům typu SOV; frekventovaný výskyt slovesa na konci klauze je podle Š. Zikánové motivován stylotvornými, nikoli gramatickými faktory:

Koncové umístění slovesa, které lze považovat za typický znak starší češtiny, není gramatikalizováno u žádného ze zkoumaných typů konstrukcí. Lze je tedy považovat za jev stylistický, nikoli gramatický. V tomto smyslu může tato práce přispět do diskuse o slovosledném typu češtiny: na základě našeho jazykového materiálu se zdá, že starší čeština přes tendence ke koncovému umístění slovesa nepatřila zřetelně ke slovoslednému typu SOV (subjekt – objekt – predikát).

(Zikánová *ibid.*)

Jak jsme uvedli v oddílu 2.6.1 *Absolutní pozice v klauzi*, v našem výzkumu od sebe odlišujeme případy, kdy je NP dominována tvarem VF (objevuje se tedy v syntaktické jednotce, která má status klauze), či se nachází v jiných „neklauzálních“ pozicích, tj. v jednotkách bez určitého slovesného tvaru – převážně se jedná o případy s přechodníkovými konstrukcemi¹³⁸ či o vokativní NP. V prvním případě (tedy v pozicích klauzálních) rozlišujeme, zda je celá NP umístěna na počátek příslušné klauze (do pozice iniciální), do jejího středu (do pozice mediální) či na její závěr (do pozice finální), případně rovněž rozlišujeme (viz výše kapitolu 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*) tzv. finální pozici NP před zanořenou klauzí a transgresivní frází. V případě, že se jedná o NP v přechodníkové konstrukci, rezignujeme na popis umístění celé této přechodníkové fráze v klauzi – zaznamenáváme pouze pozici NP vůči danému transgresivnímu výrazu; a stejně tak v případě, že se jedná o vokativní NP, sledujeme pouze relativní pozici posesivního zájmena, tj. jeho umístění vůči řídicímu jménu fráze (N_{vok}), nespécifikujeme již v rámci těchto „částečně integrovaných pozic“ (viz Svoboda 1989, s. 33) pozici celé NP vůči klauzi, neboť se domníváme, že pro slovosled rozvíjejících členů není určující, zda je daná vokativní fráze v preklauzální či postklauzální pozici či je do klauze vnořena, tj. objevuje se v pozici interklauzální.

Pro výzkum postavení rozvíjejících členů v rámci NP v jednotlivých klauzálních pozicích je v souladu s výše uvedeným primární zejména rozbor slovosledu v iniciální a finální pozici klauze. Rozdíl mezi těmito dvěma pozicemi spočívá zejména v umístění NP vůči příslušnému řídicímu slovesu: zatímco v iniciální pozici je NP v podstatě „anteponována“ před určitý slovesný tvar, ve finální pozici naopak NP zaujímá pozici až za tvarem VF. Stranou samozřejmě zůstávají případy s analytickými slovesnými formami, kdy jedna přísudková část stojí v pozici před danou NP, druhá část až za ní, přičemž NP je v podstatě do této analytické slovesné formy „zapuštěna“ (viz např. doklad (9)).

Pokud tedy NP v klauzi zaujímá iniciální pozici (je tedy „předsunuta“ před slovesný predikát), mohl by i slovosled rozvíjejících členů této fráze reflektovat tuto „antepozici“ vůči slovesnému přísudku, tj. rozvíjející členy by se mohly s vyšší

138 K tomuto typu samozřejmě náležejí i případy, kdy je NP dominována tvarem VInf. Jelikož takové případy byly v excerpovaném jazykovém materiálu nalezeny jen v zanedbatelném počtu, dále se jimi nezaobíráme.

frekvencí objevovat na levé periférii NP – to například demonstrují níže uvedené doklady (1) a., (2), (3). Vedle toho, pokud je NP umístěna do samotného závěru klauze, tj. až za slovesný přísudek, měli bychom naopak mít možnost zaznamenat větší výskyt postnominálních forem (viz například doklady (18), (20), (22)). Tuto domněnku však výsledky naší analýzy nepotvrzují. Jak demonstrují níže uvedené tabulky (1A, 1B, 1C a 3A, 3B, 3C), slovosled NP v iniciální a finální pozici je téměř identický, a to jak pro posesivní zájmena *můj, tvůj, svůj*, tak i zájmena 1. a 2. osoby plurálu *náš, váš*; u přivlastňovacích zájmen 3. osoby nadto ještě v iniciální pozici klauze s mírně vyšší frekvencí převládá postpozice. Zdá se tedy, že pro slovosled rozvíjejících členů fráze nemá umístění NP v klauzi (resp. její postavení vůči přísudku) větší význam.

Vedle toho klauzální pozicí, v níž všechna posesiva slabě tendují k antepozici,¹³⁹ je pozice mediální. Jedná se přitom o takovou pozici, v níž může NP stát před slovesným predikátem (viz doklady (11), (13) a., (14) a.), ale zároveň i za ním (viz doklady (10) a., (12) a.). Ovšem vzhledem ke skutečnosti, že naše analýza nezachytila žádné větší diference ani mezi slovosledem posesiv v iniciální a finální pozici klauze, v rámci mediální pozice se již vztahem mezi postavením NP a určitého slovesného tvaru dále nezabýváme.

Slovosledné diference vyplývající ze vztahu mezi absolutní a relativní pozicí jsme nezaznamenali ani v rámci jednotlivých pramenů, jak je rovněž možno se přesvědčit z níže uvedených tabulek (1A, 1B, 1C – 5A, 5B, 5C). U všech skupin posesivních zájmen se téměř ve všech klauzálních pozicích uplatňují tytéž slovosledné tendence, které byly popsány v předchozí kapitole.

8.1 Klauzální pozice

8.1.1 Pozice iniciální

Jak vyplývá z tabulek, postavení NP s posesivním zájmenem na úplném počátku klauze není ve staročeských památkách příliš frekventované. Iniciální pozice představuje druhou nejméně zastoupenou klauzální pozici, a to u všech skupin posesivních zájmen.¹⁴⁰ Stejně jako jinde i v této pozici zaujímají posesivní zájmena vůči řídicímu jménu pouze dvě ústřední pozice – prenominální (viz doklady (1) a., (2), (3)) a postnominální (viz doklady (4) a., (5) a., (6)), a to obvykle shodně s ostatními rozvíjejícími členy NP. Případy, ve kterých by dané posesivní zájmeno bylo vůči dominujícímu členu fráze anteponováno/postponováno a ostatní rozvíjející členy

¹³⁹ Jak je ovšem patrné z tabulek 2A, 2B, 2C, jedná se o jen velmi slabou tendenci.

¹⁴⁰ Z toho ovšem samozřejmě nelze vyvozovat závěr, že se ve staročeských klauzích NP obecně vyhýbají umístění v iniciální klauzální pozici, vedle adverbí, slovesných forem etc. se v této pozici mohou samozřejmě objevit i NP s jinými rozvíjejícími členy (než je posesivní zájmeno).

by vůči němu zaujímaly pozici opačnou (tj. případy s antepozicí-cirkumpozicí a postpozicí-cirkumpozicí), jsou zcela ojedinělé. V rámci četnosti zastoupení těchto dvou typů pozice je snad jen o něco frekventovanější výskyt schématu postpozice-cirkumpozice (celkem 12 dokladů pro všechna posesiva – viz doklad (7)) než antepozice-cirkumpozice (pro všechna posesiva 6 dokladů – viz např. doklad (8)). Níže uvedené tabulky 1A, 1B, 1C ukazují, že u zájmen skupiny A (*můj, tvůj, svůj*) zaujímající iniciální pozici mírně převládá antepozice (cca 66,6 %), kdežto zájmena skupiny B (*náš, váš*) i C (*jeho, jejíe, jich*) se vyznačují kolísáním mezi antepozicí a postpozicí: skupina B v poměru 41,6% A : 58,4% P, skupina C v poměru 47% A : 53% P. Některé případy postpozice snad mají oporu v latinských slovosledných schématech (viz např. doklady (4), (5)).

- (1) a. *I povědě böh: „**Mój duch** nebude v člověce navěky přebývati, nebo jest tělo.“* BiblMlyn, Gn 6,3
b. *Dixitque Deus: Non permanebit **spiritus meus** in homine in aeternum, quia caro est.* Vulg ibid.
- (2) *Náš **poklad** jest přizezen, ctnost a láska. **Náš oděv** tak lehký, že jedno hanbu přikryje.* CestMandM 164v
- (3) *Protož jest řekl anjel: „**Jeho kralování** nebude konce.“* KristE 204r
- (4) a. ***Pravte dceři Sion:** Aj, **kral tvůj** jde tobě tichý, sedě na oslici a na oslátku synu poddaném.* BiblMlyn, Mt 21,5
b. *Dicite filiae Sion: ecce **rex tuus** venit tibi mansuetus et sedens super asinam et pullum filium subiugalis.* Vulg ibid.
- (5) a. ***Bohóm našim** v pravdě osvědčujem, že sme z úmysla nevešli do země krále tvého {...}* TrojK 81v
b. ***Deos nostros** in Dei veritate testamur non ex proposito terram tui regis intrasse.* HDT II, 13
- (6) ***Jméno jejíe** bylo prvnie z abecedy jako na špici posazeno, jenž vódce jest všech jiných slov a najokrášlenějšíe jiných slov.* TkadIB 7r
- (7) ***Třetie slovo jejíe** bylo jest jeho prvnie.* TkadIB 7r
- (8) ***Svoj běh zvláštní** koná ve dvanácti letech a má přirozenie teplé a vlhké, na lepší životu způsob dávají.* Hvězd 88v

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď'	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	26	20	25	32	4	3	3	11	20	1	15	7
postpozice	10	15	9	14	31	7	8	5	17	2	12	2
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Σ	36	35	34	46	35	10	12	16	38	3	27	9

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Kříst	Σ
antepozice	12	29	4	14	7	24	4	4	0	39	1	46	351
postpozice	1	10	1	0	2	3	0	0	1	21	1	4	176
ante-cirkumpozice	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	4
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Σ	13	39	5	16	9	28	4	4	1	60	2	51	533

Tabulka 1A Iniciální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď'	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	2	2	7	4	2	0	0	2	0	0	0	0
postpozice	1	2	4	9	11	0	4	2	5	1	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	3	5	11	13	13	0	4	4	5	1	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Kříst	Σ
antepozice	0	2	0	0	2	6	0	0	0	2	0	6	37
postpozice	0	4	1	1	1	4	0	0	0	1	0	1	52
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Σ	0	7	1	1	3	10	0	0	0	3	0	7	91

Tabulka 1B Iniciální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

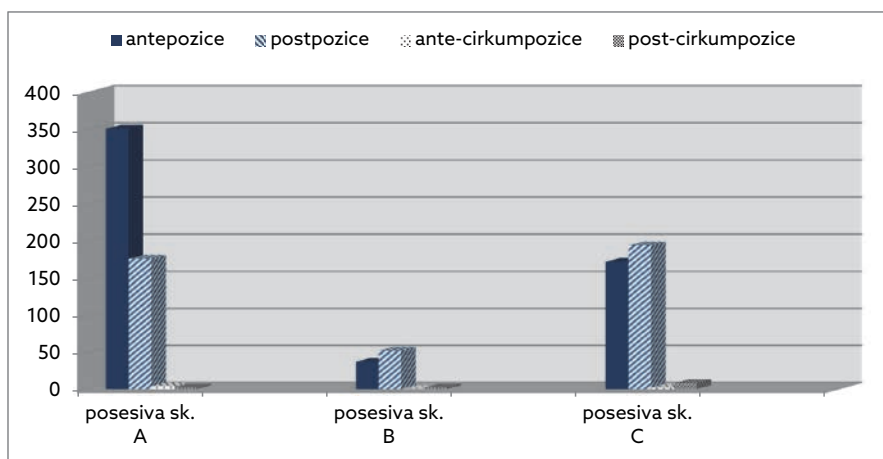
8 Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	9	7	16	7	1	6	0	13	9	0	7	14
postpozice	14	16	3	11	17	5	3	6	22	0	0	54
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	1
Σ	23	23	19	18	18	11	3	19	34	0	7	69

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Kříst	Σ
antepozice	8	21	3	16	14	4	1	2	3	10	0	1	172
postpozice	0	8	2	7	4	8	1	0	4	6	1	2	194
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2
post-cirkumpozice	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	8
Σ	8	31	5	23	19	12	2	2	7	19	1	3	376

Tabulka 1C Iničiální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Graf 1 Slovosled posesivních zájmen v iničiální pozici

8.1.2 Pozice mediální

Pro mediální pozici, jež představuje jednu ze dvou nejvytíženějších pozic pro umístění NP v klauzi, v zásadě platí to, co bylo již výše řečeno pro frázi v pozici iniciální. U zájmen skupiny A opět převládá jejich prenominální pozice (cca 69 %, viz doklad (9)), stejně tak pro zájmena skupiny B a C je doloženo spíše kolísání mezi prenominální a postnominální pozicí (viz doklady (11), (12), (13), (14)), v této klauzální pozici (mediální) však se slabě převládající antepozicí (54 % A : 46 % P pro zájmena B skupiny; 60 % A : 40 % P pro zájmena skupiny C). Antepozice-cirkumpozice a postpozice-cirkumpozice jsou zastoupeny opět velmi nízkým počtem dokladů – i když nepatrně vyšším, než tomu bylo u pozice iniciální: 25 dokladů postpozice-cirkumpozice (viz doklad (15)) ku 18 dokladům antepozice-cirkumpozice (viz doklad (16)) pro všechna posesiva. Při srovnání staročeských dokladů s latinskými ekvivalenty se zdá, že některá staročeská schémata nápadně korespondují s latinskými (viz např. doklady (10), (12), (15)).

- (9) *Neb v tělesném manželství panna bude porušena, ale v tomto duše porušená, když v něm bude, opět bude své panenstvo zase jmieti {...}* ŠtítSvátA 11r
- (10) a. *Ale vece k němu Pán: „Jdi, neb súd vyvolenie jest mi tento, aby nesl jméno mé před pohany a před králi i před syny izrahelskými.“* BiblMlyn, Sk 9,15
 b. *Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel.* Vulg ibid.
- (11) *Mledle ztěž se, koliko se jest našich příhod přihodilo jedno těm, ješto ty je znáš a ještos o nich za tvých časův slýchal {...}* TkadlB 12v
- (12) a. *Nerodte svatého dáti psóm, ani mecte perel vašich před svině, ať snad nepotlačie jich nohama svýma {...}* BiblMlyn, Mt 7,6
 b. *Nolite dare sanctum canibus neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis et conversi dirumpant vos.* Vulg ibid.
- (13) a. *A že hned v jeho milování svú žádost zapálila, a tak nedbala drahých nápojův a chutných krmí okusiti.* TrojK 83v
 b. *{...} in concupiscentia eius exarsit et ferventis amoris in animo cecum concepit ardorem. Non est cura ciborum vesci dulcedine nee gustare pocula melliflue potio- nis.* HDT II, 18
- (14) a. *A ona to vše poctivě učinila, což jí otec její bieše rozkázal.* TrojK 83r
 b. *Quare compta pretiosis ornatibus et regio apparatu, decora cuncto gradu, non obesse familiaritate, ad discumbentium mensas accessit. Quam sedere iuxta Iasonem illico iussit pater.* HDT II, 17
- (15) a. *Neb pravi vám, že ani Šalomún ve vsie oslavě své oděn jest jako jeden z nich.* BiblMlyn, Mt 6,29

8 Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

b. *Dico autem vobis quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis.* Vulg ibid.

- (16) *Věz to, tak byt' to byti mohlo, rádi bychom tě viděli před sebou tu, kdež bychom sví mocí byli, ať bychom se s tebou také seznámili a tobě z tvých řečí rozšafných po-děkovali.* TkadlB 3v

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Drážď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	80	85	44	44	5	12	2	40	83	5	23	3
postpozice	47	47	9	15	55	13	31	4	39	8	12	12
ante-cirkumpozice	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	1	0
post-cirkumpozice	1	0	0	1	6	2	1	1	2	1	1	1
Σ	128	132	53	62	66	27	34	46	124	14	37	16

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtřtSvát	LékŽen	BřezSnař	Let	Tkadl	HusVýkl Krát	Krist	Σ
antepozice	28	94	12	65	21	84	17	30	4	98	3	80	962
postpozice	6	43	3	21	18	14	3	2	1	18	2	7	430
ante-cirkumpozice	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8
post-cirkumpozice	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	20
Σ	35	140	15	86	40	99	20	32	5	116	5	88	1420

Tabulka 2A Mediální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Drážď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	2	0	8	6	0	6	1	2	0	0	0	0
postpozice	0	0	2	2	10	6	8	2	5	0	1	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	2	0	10	9	10	12	9	4	5	0	1	0

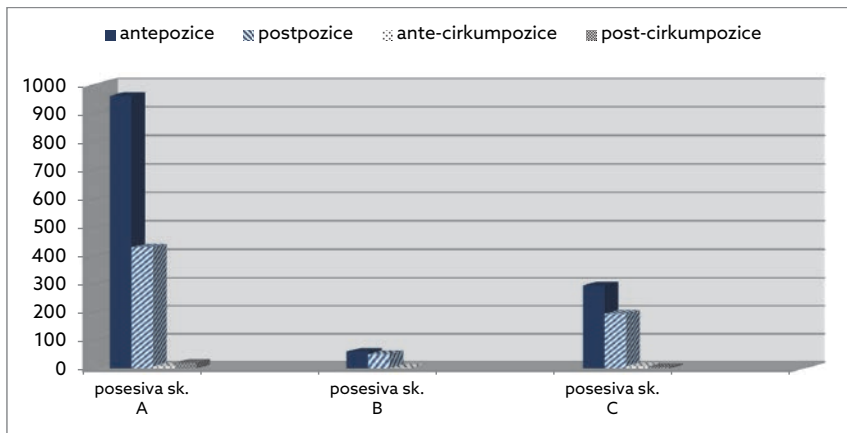
	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	4	0	6	1	11	0	0	0	7	0	6	60
postpozice	0	3	1	1	2	5	0	0	0	2	0	1	51
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0	7	1	7	3	17	0	0	0	9	0	7	113

Tabulka 2B Mediální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDražď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	21	27	20	11	2	8	1	26	20	1	8	15
postpozice	17	17	7	21	27	5	17	5	10	0	1	8
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
Σ	38	44	27	32	29	13	18	33	31	1	9	23

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	7	33	1	25	16	17	1	2	1	0	1	32	296
postpozice	5	12	1	11	4	18	1	0	1	1	0	6	195
ante-cirkumpozice	0	4	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	8
post-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	5
Σ	12	49	2	36	22	35	2	2	2	3	1	40	504

Tabulka 2C Mediální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Graf 2 Slovosled posesivních zájmen v mediální pozici

8.1.3 Pozice finální

Pozice finální je druhou nejfrekventovanější slovoslednou pozicí. Jak již bylo zmíněno, slovosledné chování posesiv v této klauzální pozici vesměs odpovídá chování posesiv v pozici iniciální, mírně převládající antepozice (cca 61 %) je opět doložena pro posesiva *můj, tvůj, svůj* (viz doklad (17)), pro zájmena *naš, váš i jeho, jejíe, jich* je rovněž doložena výraznější oscilace mezi dvěma hlavními pozicemi (viz rovněž níže uvedenou tabulku 3A, 3B, 3C a doklady (19), (20), (21), (22)); pro zájmena skupiny B cca 46 % A : 54 % P, pro zájmena skupiny C 54 % A : 46 % P. Slovosledná schémata antepozice-cirkumpozice a postpozice-cirkumpozice jsou jako v předchozích pozicích opět zastoupena nečetnými doklady: 13 dokladů antepozice-cirkumpozice (viz např. doklad (23)) ku 45 dokladům postpozice-cirkumpozice (viz např. doklad (24)) pro všechna posesiva. Jak je ale zřejmé, obdobně jako v pozici mediální je počet těchto případů (zejména postpozice-cirkumpozice) mírně vyšší, než je tomu zejména v pozici iniciální. Zdá se tedy, že iniciální pozice je nějakým způsobem méně vhodná pro rozvitější fráze s rozvíjejícími členy umístěnými na pravé i levé periferii NP. Je však nutno vzít v úvahu, že počet dokladů je natolik nízký, že by bylo zapotřebí pro verifikaci tohoto tvrzení analýzu rozšířit (mimo tento typ rovněž o fráze s jiným typem rozvíjejících členů).

V některých typech staročeských prozaických památek slovosled NP zaujímající finální pozici klauze podléhá rytmizaci (resp. je uzpůsoben struktuře rytmizovaných klauzulí). Touto otázkou se blíže zabýváme v kapitole 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*.

(17) *A obrátiuši se k Pánu Bohu, inhed popravila svého života.* PovOl 276r

- (18) *Nejsem hoden, aby pod můj střechnu všel. Ale tu jsa jedno rci slovom, a budeť zdráv sluha muoj.* ChelčLid 91r
- (19) a. *Také dva peníze ztracujem, kteréž na svú ženu nakládáme, totiž na své tělo, jenž se vždy protiví naší duši.* GestaM 35v
 b. *Item duos denarios perdimus saper uxorem. Uxor ista est caro misera, que semper contrariatur spiritui.* GR 359,24–27
- (20) *Sv. Isaiáš prorok: Jezte dobré, a kochati se bude v tučnosti dušě vaše.* JakKal 94r
- (21) *Odpoviedám podlé písma mistra Ptolomea, že je to tak způsobeno od prvního počátka, totiž od boha, velikým pořádem svým, jenž jest každé věci zvláště moci pójčil podlé jejího přirození.* LékŽen 14v
- (22) *Prostřed kuoru v kostele stojí okolek, v němž Josef z Aromatie otopočival s tělem božím, když by je s kříže sňal. A na tom místě byl jest zmyl rány jeho.* CestMandM 135r
- (23) a. „A ty, Bethleme, země Judova, nejsi nikoli nejmenšie mezi kniežaty Judovými, nebo z tebe vyjde vévoda, jenž bude zpravovati **můj lid izrahelský.**“ BiblMlyn, Mt 2,6
 b. „Et tu, Bethlehem terra Iudae, nequaquam minima es in principibus Iudae; ex te enim exiet dux, qui reget **populum meum Israel.**“ Vulg ibid.
- (24) a. *A Syn boží, jenž bieše syn jeho podlé tělesenství, z říše nebeské pro zlost jeho sstúpil s nebe, jenž učiněn jest **surchní lékař náš.*** GestaM 3v
 b. *Filius dei, qui erat de sua progenie, secundum carnem de imperio celesti propter nostram infirmitatem et iniquitatem descendit, qui factus est **noster medicus.*** GR 454,13–15

	Gn BibOI	Gn BibMlyn	Mt BibIDražď	Mt BibOI	Mt BibMlyn	Sk BibLitTřeb	Sk BibMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	129	117	85	102	15	94	8	22	33	6	16	14
postpozice	76	80	35	35	116	16	40	6	35	11	20	5
ante-cirkumpozice	1	1	0	1	1	0	0	1	2	0	0	0
post-cirkumpozice	1	1	2	3	2	3	3	0	8	0	0	0
Σ	207	199	122	141	134	113	51	29	78	17	36	19

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtitSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýkKrát	Krist	Σ
antepozice	35	33	9	59	13	50	10	7	2	74	3	30	966
postpozice	7	18	6	14	16	24	0	3	3	15	6	16	603
ante-cirkumpozice	0	1	0	0	1	0	0	0	0	2	0	1	12
post-cirkumpozice	0	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	30
Σ	42	56	15	73	30	74	10	10	5	92	9	49	1611

Tabulka 3A Finální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

8 Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Li Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	6	6	18	18	1	5	1	0	4	0	1	0
postpozice	1	4	5	4	18	14	21	2	7	2	1	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0
Σ	7	10	23	22	19	19	24	2	12	2	2	0

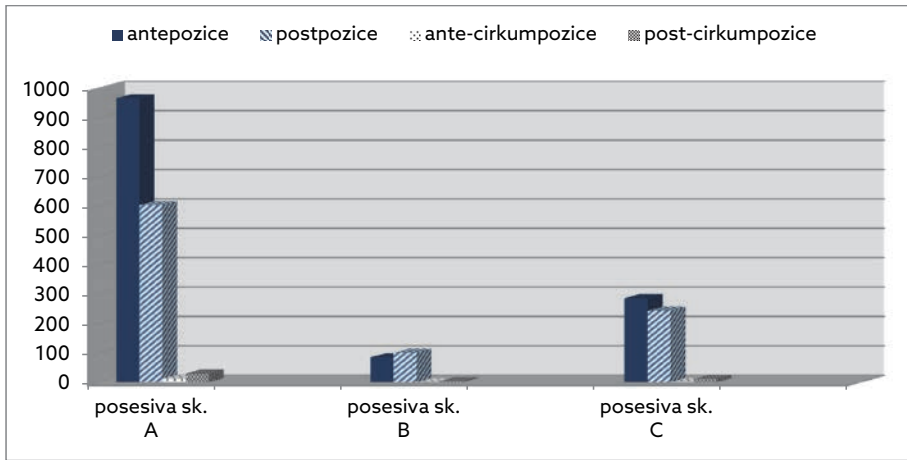
	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	4	0	5	1	7	0	0	0	4	0	4	85
postpozice	0	3	2	1	0	12	0	0	0	3	0	0	100
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	4
Σ	0	7	2	6	2	19	0	0	0	7	0	4	189

Tabulka 3B Finální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Li Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	23	23	47	31	3	3	0	16	9	1	13	11
postpozice	27	30	7	22	57	4	6	5	7	1	1	3
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	1	0	0	1	0	0	0	3	0	0	3
Σ	50	54	54	53	61	7	6	21	19	2	14	18

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	13	23	3	21	19	14	4	1	0	0	0	8	286
postpozice	0	3	4	16	17	29	0	0	2	0	1	1	243
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	11
Σ	13	26	7	37	36	45	4	1	2	1	1	9	541

Tabulka 3C Finální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Graf 3 Slovosled posesivních zájmen ve finální pozici

8.1.4 Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí

Pozice před následující postponovanou zanořenou klauzí nebo transgresivní konstrukcí představuje nejméně frekventovanou pozici v klauzi. Jedná se o takovou pozici, ve které je NP umístěna na konec maticové klauze, ale ne na konec celé syntaktické jednotky dominované VF maticové klauze. Za NP totiž následuje do maticové klauze zanořená syntaktická jednotka typu klauze (doklady (25), (26), (27), (28), (29), (30)) nebo transgresivní fráze (doklady (31), (32)). V této pozici se objevuje častěji postpozice rozvíjejících členů fráze, a to s výjimkou zájmen A skupiny – pro zájmena skupiny A 55,6% A : 44,4% P (viz doklady (25), (26)), pro zájmena skupiny B 34,7% A : 65,3% P (viz doklady (27), (28)), pro zájmena skupiny C 46,2% A : 53,8% P (viz doklady (29), (30)).¹⁴¹ Obdobná situace byla zjištěna již dříve pro demonstrativní zájmena (srov. Navrátilová 2012b), u nichž bylo ukázáno, že (zpravidla) kataforická demonstrativa se staví blíže k zanořené relativní klauzi (tj. do pozice za řídicí jméno fráze) podílející se na referenci dané NP. O této možnosti však vzhledem k jiné povaze posesivních zájmen (oproti kataforickým demonstrativům nemají status deiktických výrazů odkazujících k výrazům následujícím) nelze v tomto případě uvažovat.

V případě demonstrativních zájmen byl vliv latinského slovosledu zpochybněn, neboť jak ukázala komparace staročeských textů a latinských předloh či pretextů, neměla tato slovosledná schémata v latinských předlohách oporu. Nabízí se tedy

¹⁴¹ Vzhledem k nízkému počtu dokladů nelze tyto výsledky pokládat za dostatečně reprezentativní.

otázka, zda se nemůže jednat o jisté obecnější slovosledné schéma uplatňující se ve staré češtině; k jejímu zodpovězení by však bylo zapotřebí realizovat další detailnější analýzy jednotlivých typů rozvíjejících členů NP, neboť výzkum zahrnující pouze NP s posesivním zájmenem coby primárním rozvíjejícím členem fráze neposkytuje v tomto případě reprezentativní, a tím pádem ani spolehlivý materiál.

- (25) *Protož čaka jest, že ješče tu zemi křesťané obdrže **svú šlechtností**, jižto sú potratili svými těžkými hříechy.* CestMandM 134r
- (26) „Dieky vzdávám **Bohu mému**, jenž mě ráčil vysvoboditi z toho hříechu, neb bych raději diábla viděl nežli ji.“ PovOI 266v
- (27) *Toť jsú **dnie naši**, ješto jsú nám na to dáni*, abychom v nich cti a chvály zaslúžili {...} ŠtítSvátA 8r
- (28) a. „Takež nenie **vuole před vaším otcem**, jenž jest v nebesiech, by jediný zhynul z těchto najmenších.“ BiblDražď, Mt 18,14
b. *Sic non est **voluntas ante Patrem vestrum**, qui in caelis est, ut pereat unus de pusillis istis.* Vulg ibid.
- (29) a. *A netoliko tato strana škodu nám vezme, že vzkazenie přijde, ale i veliké Diany chrám za nic nebude jměn. Ale urušiti se počne **velebnost jejie**, kterúžto všecka Azia i vešken svět ctí.* BiblMlyn, Sk 19,27
b. *Non solum autem haec periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed et magnae Dianae templum in nihilum reputabitur, sed et destrui incipiet **maiestas eius**, quam tota Asia, et orbis colit.* Vulg ibid.
- (30) *Poslúchaj tohoto lidu hlasu, neb netoliko tebu pohrzeli sú, žádajíce krále, ale i mě sú zavrhlí, abych nad nimi nekraloval **podlé všech skutkuov jich**, které sú činili od toho dne, kteréhož sem je vyvedl z Ejiptu.* ChelčLid 75r
- (31) *A když tomu mnohý čas pomínul, jsa hnut ku pokání, i hledáše tajného miesta i vyznal se Pánu Bohu **svých hříechóv řka**: „Pane Bože, milostív buď mně hříešnému.“* PovOI 260v
- (32) *Kristus, ješto s ní mluviti nechtieše, ješto před ní z domu vyšel, ješto odpoviedáše, ež nenie hodna uslyšenie, ješto ji psem nazýváše, aj, kakt jest pochválil **viery jejie řka**: Ó ženo, veliká jest viera tvá!* ŠtítSvátA 130v

	Gn BibOI	Gn BibMlyn	Mt BibDražď	Mt BibOI	Mt BibMlyn	Sk BibLitTřeb	Sk BibMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	17	21	25	21	1	9	0	5	10	2	6	1
postpozice	16	21	13	15	22	6	9	1	15	3	13	1
ante-cirkumpozice	1	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	2	2	0	0	0	1	2	0	0	0	1	0
Σ	36	44	40	37	23	16	11	6	25	5	20	2

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	16	6	0	15	2	20	0	1	0	36	1	10	225
postpozice	4	11	0	11	4	6	0	0	1	6	2	0	180
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Σ	20	17	0	26	6	26	0	1	1	42	3	10	417

Tabulka 4A Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDražď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	1	0	9	5	1	2	1	0	0	0	0	0
postpozice	4	3	7	4	10	6	6	1	5	0	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	5	3	16	9	11	8	7	1	5	0	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	1	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	26
postpozice	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	49
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Σ	0	2	0	0	0	9	0	0	0	0	0	0	76

Tabulka 4B Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

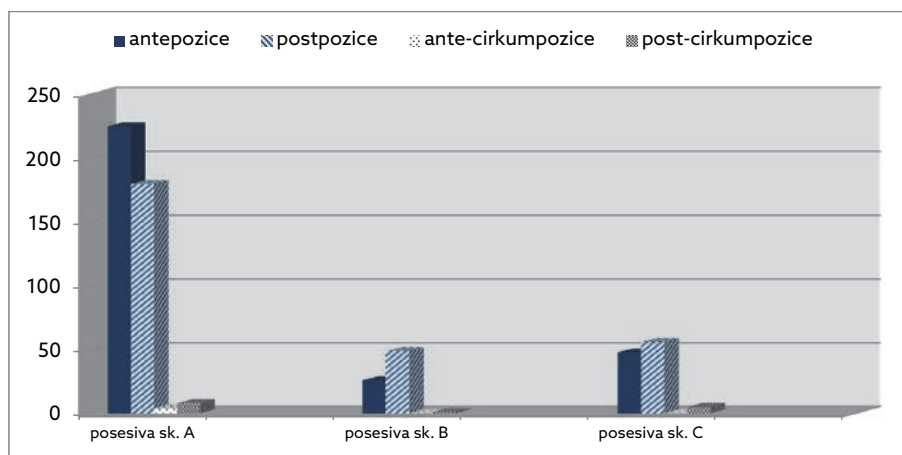
8 Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib L it Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	3	4	1	4	0	3	0	1	0	1	3	0
postpozice	6	4	0	3	3	4	6	0	3	1	1	1
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0
Σ	9	8	1	7	3	7	6	1	4	2	5	1

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	Husýk Krát	Krist	Σ
antepozice	6	5	1	1	5	3	0	1	2	0	2	2	48
postpozice	2	2	1	5	3	7	0	0	0	2	1	1	56
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	5
Σ	8	7	2	7	9	10	0	1	2	3	3	3	109

Tabulka 4C Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Graf 4 Slovosled posesivních zájmen v NP ve finální pozici před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí

8.2 „Neklauzální“ pozice

8.2.1 NP v transgresivní konstrukci

Mimo případy NP řízených verbem finitem se ve staročeských textech objevují četné doklady, ve kterých je NP dominována transgresivním výrazem. Do těchto případů jsme kromě komplementů typu *hlas tvůj slyšav* (doklad (36) a.) zahrnuli také subjektové pozice typu *Pak přišedše jeho učedníci, vzěchu jeho tělo i pohřební* demonstrováné dokladem (33). Jsme si vědomi, že v případě subjektových NP je tato klasifikace „nonkonformní“, neboť 1. se obecně předpokládá, že české přechodníky coby neurčité slovesné tvary nemají subjekt (viz NESČ: Hesla *Přechodník; Subjekt*); 2. ze staročeských dokladů často není dobře rozeznatelné, zda je daná „subjektová“ fráze součástí fráze přechodníku nebo VF (srov. např. doklad (33)). Navzdory tomu jsme se rozhodli chápat „subjektové“ NP v bezprostřední blízkosti přechodníku jako součást transgresivní fráze, a to zejména z toho důvodu, že přechodníky se ve stč. funkčně více blížily VF než participiu, jak je vidět z různopodmětných stč. vět typu *hledaje kněz český cizieho oběda i utka jej jeho bieda* (Dal), kde má přechodník *hledaje* podmět *kněz český*, kdežto podmětem VF ve tvaru aoristu sigmatického *utka* je *bieda* (přejato z Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986, s. 367).¹⁴²

V rámci těchto případů již nedefinujeme absolutní pozici NP či celé přechodníkové konstrukce v klauzi, pouze blíže specifikujeme postavení NP vůči přechodníku – zda je celá jmenná fráze anteponována (tj. stojí před přechodníkovým výrazem – viz například doklady (36), (37), (38)), či postponována (stojí za přechodníkovým výrazem – viz například doklady (33), (34), (35), (39), (40)).

- (33) a. *Pak přišedše jeho učedníci, vzěchu jeho tělo i pohřební*. BiblDrážď, Mt 14,12
 b. *Et accedentes discipuli eius tulerunt corpus et sepelierunt illud et venientes nuntiaverunt Iesu*. Vulg ibid.
- (34) *A oltář učinivoše, to drahé tělo na něm postavily. Kterýžto div uzřevši jeho žena, zpoviedala se jeho knězi toho, což jest od svého muže viděla*. PovOl 271r
- (35) *Potom vyňav svůj vlastní meč, sám se zahubiv i umřel*. PovOl 280r
- (36) a. *Jenž vece: „Pane, hlas tvůj slyšav v ráji, bál sem se, protože sem náh byl, i skryl sem se.“* BiblMlyn, Gn 3,10
 b. *Qui ait: „Vocem tuam audivi in paradiso, et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me.“* Vulg ibid.
- (37) a. *Pak potom sta se, že jeden den o poledni, když král Oetes, radu svú svolav, s Jasonem a s Herkulešem o mnohých věcech na své sieni rozmlúváše, i posla pro svú dceru Medeu, aby k němu hned přišla*. TrojK 83v
 b. *Quod quadam die, circa eius diei medium, dum rex Oetes in secretariorum comi-*

¹⁴² O celkovém vývoji přechodníků v češtině se lze poučit zejména v monografii *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině* (Dvořák 1970).

tia suorum cum Iasone et Hercule de multis multa sua conferret in aula, pro Medea filia sua misit ut veniret ad ilium. HDT II, 19

- (38) a. *Prvniel nesnadně muož jíti, než dvě věci poslednie s přiezni bohuov nám budú pójčeny; jimižto užítuov přemnoho dosiehnem, naše nepřátely pohubiece.* TrojK 89r
 b. *Ex qua ilia duo extrema felicia procedent pro nobis, diis faventibus, manifeste satisfactionis, videlicet, plenitudinem nos consequi de comissis et innumerabilium divitiarum utilitates, que, devictis ipsis hostibus, nos expectant.* HDT III, 36
- (39) *A ten mládenec podlé nie ležiše, to jest syn toho pána. Ten on vyněm nůz z nožnic i sřeza hlavu dietěti a nože tu odjide a zkrvaviv její ruce.* PovOl 269v
- (40) *A poněvadž jest ta moc pod víru puštěna, tehdy ty věci od moci dělané jsú věci víry Kristovy. A tak Kristus, proliv svú krev za hrěšné lidi, obohacen jest skrze Silvestra kněze moci světskú u víře své {...}* ChelčLid 84r

U některých dokladů by bylo patrně opět možno uvažovat o vlivu latiny (např. doklad (36)), nicméně, jak je bez ohledu na slovosled zřejmé, v latinské verzi je ekvivalentem staročeského transgresivního výrazu určitý slovesný tvar (zpravidla perfektum). V některých případech (viz doklad (38)) lze mezi staročeskou a latinskou verzí zachytit diference v pozici NP vůči participiálnímu výrazu (mimo to zde staročeskému posesivnímu zájmenu *naše* odpovídá latinské demonstrativum *ipsis*), jinde kolísá slovosled samotného posesivního zájmena (viz doklad (33)).

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	11	11	17	12	2	8	2	2	10	0	2	0
postpozice	7	7	3	4	10	6	11	1	5	1	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0
Σ	18	18	20	16	15	14	13	3	15	1	2	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	23	0	19	5	9	0	0	0	12	0	18	163
postpozice	0	11	0	12	3	0	0	0	0	0	0	1	82
ante-cirkumpozice	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
post-cirkumpozice	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Σ	0	37	0	33	8	9	0	0	0	12	0	19	253

Tabulka 5A Slovosled NP v transgresivní konstrukci ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	0	0	1	0	0	2	1	0	0	0	0	0
postpozice	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0	0	1	0	1	2	2	0	0	0	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
postpozice	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	3
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	10

Tabulka 5B Slovosled NP v transgresivní konstrukci ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

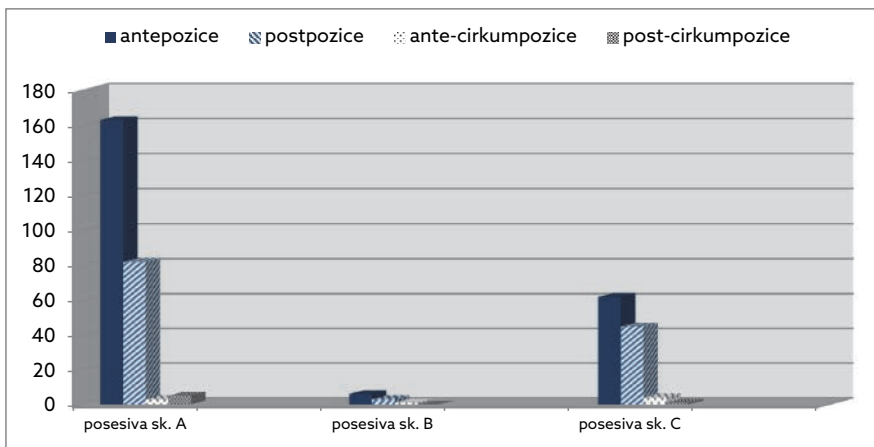
	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	3	0	12	10	1	3	1	0	5	0	0	0
postpozice	0	2	5	6	18	2	5	1	0	0	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	3	2	17	16	19	5	6	1	5	0	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	5	0	7	2	2	0	0	0	4	0	7	62
postpozice	0	0	0	4	0	2	0	0	0	0	0	0	45
ante-cirkumpozice	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	1	4
post-cirkumpozice	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Σ	0	5	0	15	2	4	0	0	0	4	0	8	112

Tabulka 5C Slovosled NP v transgresivní konstrukci ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Jak demonstruje graf 5, slovosled posesivních zájmen skupiny A a C v NP dominované přechodníkovým výrazem v podstatě odpovídá slovosledu těchto zájmen v jednotlivých klauzálních pozicích, u zájmen skupiny A opět převládá antepozice (66,5 % A : 33,5 % P), pro zájmena 3. osoby je rovněž příznačné jejich kolísání (58 % A : 42 % P); pro zájmena skupiny B vzhledem k nepatrnému počtu dokladů (6 A : 3 P)¹⁴³ nelze blíže zachytit jejich slovosledné chování v rámci přechodníkové konstrukce.

Graf 5 Slovosled posesivních zájmen v transgresivní konstrukci

Jak rovněž ukazují níže uvedené tabulky (6A, 6B, 6C), rozdíl ve slovosledném chování posesivních zájmen nevyplývá ani z jejich umístění vůči přechodníkovému výrazu, u zájmen *můj, tvůj, svůj* frekvence zastoupení jednotlivých relativních pozic takřka odpovídá stavu v jednotlivých klauzálních pozicích, a to jak v případě, že je NP „anteponována“ před transgresivní výraz, tak i v případě, že je umístěna za něj. U zájmen 3. osoby je v pozici za přechodníkovým výrazem patrné mírné navýšení postpozice, jedná se ale o tak nízký počet dokladů, že obdobně jako u zájmen skupiny B není možno z těchto výsledků vyvozovat obecné závěry.

	NP v pozici před přechodníkovým výrazem		NP v pozici za přechodníkovým výrazem	
antepozice	38	67,9%	125	63,5%
postpozice	18	32,1%	64	32,5%
ante-cirkumpozice	0		3	
post-cirkumpozice	0		5	
Σ	56		197	

Tabulka 6A Slovosled posesivních zájmen v transgresivní konstrukci (zájmena skupiny A)

¹⁴³ Vzhledem k nízkému počtu dokladů údaje nevyjadřujeme procentuálně.

	NP v pozici před přechodníkovým výrazem		NP v pozici za přechodníkovým výrazem	
antepozice	4		2	
postpozice	0		3	
ante-cirkumpozice	0		1	
post-cirkumpozice	0		0	
Σ	4		6	

Tabulka 6B Slovosled posesivních zájmen v transgresivní konstrukci (zájmena skupiny B)

	NP v pozici před přechodníkovým výrazem		NP v pozici za přechodníkovým výrazem	
antepozice	20	76,9%	42	41,5%
postpozice	5		40	51,2%
ante-cirkumpozice	1		3	
post-cirkumpozice	0		1	
Σ	26		86	

Tabulka 6C Slovosled posesivních zájmen v transgresivní konstrukci (zájmena skupiny C)

8.3 Vokativní NP

Ve srovnání s předchozími oddíly poměrně zajímavé výsledky přináší analýza dokladů s posesivními zájmeny ve vokativních frázích. Jak je patrné z níže uvedené tabulky a jak rovněž demonstrují níže uvedené doklady (41), (42), (43), ve vokativních NP se mnohem častěji objevuje posesivní zájmeno v postnominálním poli – **z celkových 58 dokladů vokativních frází stojí v postpozici 46 posesiv**.¹⁴⁴ Je však otázkou, proč právě ve vokativních NP se uplatňuje tak silná tendence k postponování posesiva (a to jak u frází nerozvitých, tak rozvitých).¹⁴⁵

K zodpovězení této otázky by nám mohlo napomoci bližší prozkoumání jednotlivých typů pojmenování objevujících se ve vokativních frázích. Pokud se blíže podíváme na níže uvedené doklady (41)–(48), je zřejmé, že řídicí jména (N_{vok}) vokativních frází zpravidla označují jistou příbuzenskou relaci, resp. osobu, která

144 Tento stav, který máme doložen pro starou češtinu, velmi dobře reflektují některé současné slovanské jazyky, zejména polština (srov. např. Horálek 1962, s. 259; Žaža 2010, s. 64; Běličová – Uhlířová 1996, s. 211).

145 Je všeobecně známo, že vokativ zaujímá mezi ostatními pády morfologického paradigmatu zvláštní místo, mimo jeho primární vlastnost nezačleněnosti do větne struktury, jež jej odlišuje od ostatních pádů, svou formou označuje pojmenovanou bytost za adresáta projevu a signalizuje přítom širokou škálu významů (varování, výtku, hodnocení etc.). Podrobněji o vokativu z hlediska různých aspektů pojednává např. PMČ (s. 235–236); Sgall 1976; Běličová 1998; Karlík 2008; ESČ: Heslo *Vokativ*; Žaža 2011; Čtřebař 2015.

je danému mluvčímu blízká; mluvčí zpravidla vyjadřuje svůj citový postoj k oslované osobě.

Lze tedy předpokládat, že frekventovaná postpozice posesivních zájmen ve vokativních frázích se může již od nejstarších fází češtiny uplatňovat jako (citově) příznaková varianta. Obdobné zjištění dokládá již V. Šmilauer (1930, s. 217), který uvádí (cituje přitom práci J. Hellwiga: *Die Stellung des attributiven Adjectivs im Deutschen* 1898), že původně dominantní postpozice u rozvíjejících komponentů NP se silným citovým zabarvením se i v germánských jazycích nejdéle udržuje právě ve vokativních frázích. Zdá se tedy, že tendence k postponování rozvíjejících členů ve vokativních NP překračuje i hranice samotných slovanských jazyků.

- (41) „A již *Buoh tě žehnaj, dcero má najmilejší, neb již chci se toho hříechu káti*“ {...} PovOl 275r
- (42) a. *A když již sama dva jdíešta spolu, vece Izák otci svému: „Tatíku můj!*“ BiblMlyn, Gn 22,6–7
b. *Cumque duo pergerent simul, dixit Isaac patri suo: „Pater mi.*“ Vulg ibid.
- (43) *Ona k němu, na jeho milosrdenství hledajíc, i řekla: „Kterak mohu neplakati, vidúci tě bolestivě plačíce, synu můj přemilý?“* KristE 225v

Vedle dominantní postpozice posesivních zájmen ve vokativních NP se s výrazně nižší frekvencí uplatňuje jejich antepozice, celkem bylo zjištěno pouze 10 dokladů (6 z nich v textu *Genesis Bible olomoucké* i *Bible mlynářčiny*, další 3 v textech *Život Krista Pána*, *Sbírka pojednání z oboru ženského a dětského lékařství* a *Olomoucké povídky*). Ještě nižší výskyt (celkem jen 2 doklady) je doložen v rámci rozvitých NP pro cirkumpozici. Jeden doklad byl nalezen ve stč. textu *Trojánské kroniky*, druhý rovněž ve sbírce *Olomoucké povídky*. V obou případech se tedy jedná o překladové texty, resp. o texty s latinským pretextem, lze tedy patrně předpokládat možný vliv latinského slovosledu. V jednom z dokladů je posesivum umístěno do postpozice, zatímco další rozvíjející člen (adjektivum) stojí před řídícím jménem (viz doklad (44)), ve druhém případě stojí posesivní zájmeno v antepozici, zatímco další rozvíjející člen (rovněž adjektivum) je umístěn v postpozici (viz doklad (45)). Využití cirkumpozice v dokladu (45) by mohlo snad být důsledkem snahy ozvláštnit syntaktickou výstavbu textu, neboť uvedená fráze *můj bratře najmilejší* se nachází v blízkosti identicky vystavěné fráze *dcero má najmilejší* (viz doklad (41)). Obdobný způsob obměny je možno pozorovat i v dokladu (46) vyexcerpovaném ze staročeského textu *Život Krista Pána*, kde dochází k přemístění rozvíjejících členů dvou podobných frází *můj milý synu* – *synu můj přemilý* z prenominální do postnominální pozice (o těchto slovosledných změnách sloužících k ozvláštnění staročeského prozaického textu bude ještě více pojednáno v kapitole 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*).

- (44) a. „Dostit' zajisté slávy mám, **milý synovče muoj**, z panstvie tesalského královstvie tak velebného, ale mnohem viace mním se slavným, maje tak udatného a ovšem hodného synovce“ {...} TrojK 79v
 b. „Satis quidem glorior, **care nepos**, de dominio regni Thesalie tarn excelsi sed multo potius reputo me gloriosum de tanti strenuitate et habilitate nepotis.“ HDT I, 8
- (45) „Nedaj toho Pán Buoh, **mój bratře najmilejší**, abych tě měla opustiti, ale chci s tebu sě těch hříechóv káti.“ PovOI 275r
- (46) Aj, **mój milý synu**, viem, jenž si ráčil pro hříešné lidi člověkem býti a z mého s života člověčenstvie přijal, pomni na to, že s to proto učinil, aby se nad hříešnými smiloval, jimžto jest velmi smilování třeba. {...} „Neplač, matko milá.“ Ona k němu, na jeho milosrdenstvie hlédajíc, i řekla: „Kterak mohu neplakati, vidúci tě bolestivě plačícce, **synu mój přemilý?**“ KristE 222v, 225v

Pokud jde o výskyt jednotlivých posesivních zájmen ve vokativních NP, ve všech analyzovaných dokladech je doloženo pouze posesivum *mój* a posesivum *náš*, jak je také možno vidět z níže uvedené tabulky, přičemž posesivum *náš* se objevilo pouze v Husově *Výkladu Otčenáše*, a to v 6 dokladech omezených jen na vokativní spojení *Otče náš*, jediný doklad pak reprezentovala fráze *hospodo naše milostivá*. Z toho důvodu nejsou tedy výsledky zjištěné pro posesivum *náš* relevantní.

	<i>mój</i>	<i>tvój</i>	<i>svój</i>	<i>náš</i>	<i>váš</i>	<i>jeho</i>	<i>jejie</i>	<i>jich</i>	Σ
antepozice	10	0	0	0	0	0	0	0	10
postpozice	39	0	0	7	0	0	0	0	46
ante-cirkumpozice	1	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	1	0	0	0	0	0	0	0	1

Tabulka 7 Výskyt jednotlivých posesivních zájmen ve vokativní NP

Umístění posesivních zájmen ve vokativní frázi do postpozice není ani v současné češtině jevem nikterak neobvyklým, důkazem pro toto tvrzení jsou výsledky vyplývající z průzkumu dat v korpusu SYN2010 (ke dni 15. 11. 2013). Je však zjevné, jak demonstrují i níže uvedené doklady (47), (48) (a jak zmiňují např. Bělíčová – Uhlířová 1996, s. 211), že se postnominální pozice téměř pravidelně uplatňuje jako příznaková (emocionálně zabarvená) varianta.

Celkem bylo v korpusu nalezeno **882** výskytů. Jednalo se však pouze (obdobně jako v našem průzkumu dat ve staré češtině) o dvojici posesiv *můj* (745 výskytů) a *náš* (137 výskytů). Nejvyšší frekvenci mělo spojení *bože můj* (389 výskytů) a *pane můj* (171 výskytů). Méně frekventovaná pak byla spojení: *otče můj*, *lásko moje*, *holčičko naše*, *chlapče můj*. Na tomto místě je nutno poznamenat, že velká část dokladů byla zastoupena v koránu (obdobně jako většina dokladů v našem výzkumu byla vyexcerpována z biblických textů). O tom, že se však ani v češtině staré a ani v češ-

tině moderní nejedná pouze o slavnostní stylový prostředek nábožensky exponovaných textů, svědčí již uvedené doklady s postponovanými posesivy ve vokativu (47), (48) z korpusu SYN2010 (v případě staré češtiny jsou to například výše uvedené doklady (41), (44), (45)).

- (47) *Musíš život prožívat hned teď, Toníku, dokud v něm ještě stojíš oběma nohama. Popadni ho za pačesy. Musíš ho vnímat ze všech sil a mít ho rád, protože je tvůj. Nenech si ho protéct mezi prsty. Nestraň se ho, **chlapče můj**.* (ČNK, SYN2010)
- (48) „*Moje nejdraší, nemůžeš brát prince waleského na mši.*“ „*Ale proč ne?*“ „*Protože, **lásko moje**, jednoho dne z něj bude král této země.*“ (ČNK, SYN2010)
- (49) *Cizina neuslyší jejich hlas a mládež hudební bude mládež zvolčlá. **Parlamente náš**, který ses vloni utřhl ze řetězu a dal státní peníze městským divadlům, vzpomeň, že města mají i velké orchestry a Janáček hned dvě filharmonie.* (ČNK, SYN-2006PUB)

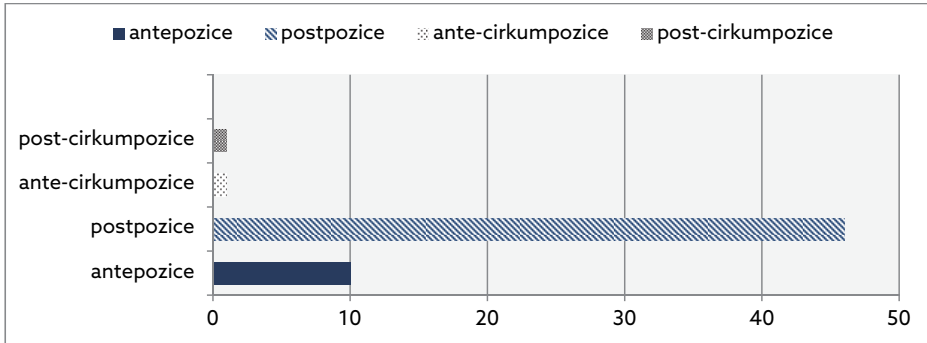
Jak je ovšem patrné z dokladu (49) citovaného z korpusu SYN2006PUB, jenž v zásadě představuje parafrázi biblického *Otčenáše*, postpozice posesivního zájmena ve vokativní frázi je užíváno jako stylového prostředku i v moderní češtině.

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	Jakkal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	3	3	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
postpozice	15	13	0	0	0	0	0	0	4	0	2	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	18	16	0	0	0	0	0	0	5	0	2	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	10
postpozice	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	7	1	46
ante-cirkumpozice	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Σ	0	1	0	6	0	0	1	0	0	0	7	2	58

Tabulka 8 Výskyt vokativní NP s posesivními zájmeny v jednotlivých pramenech

Graf 6 Slovosled posesivních zájmen ve vokativních NP

8.4 Shrnutí

Jak ukázaly naše analýzy, pro umístění posesivních pronominálních forem v rámci NP nemá ve stč. absolutní pozice této NP v klauzi větší význam. Nepotvrdil se ani předpoklad, že by na slovosled rozvíjejících členů mohla mít jistý vliv relace pozice subjektu/objektu a tvaru verba finita. Rozdíl ve slovosledném chování nebyl zaznamenán ani v případě NP dominované určitým slovesným tvarem nebo přechodníkovým výrazem.

Přesto lze z předloženého výzkumu vyvodit dvě hlavní tendence:

1. Dominantní je postnominální pozice posesivních zájmen ve vokativních NP. Tato skutečnost není překvapující, neboť dodnes jsou v moderní češtině postnominální posesiva ve vokativu citově příznaková. Pokud ovšem vezmeme v úvahu samotnou podstatu této „citově motivované“ postpozice, zdá se, že její převaha v těchto případech by mohla nasvědčovat tomu, že postnominální pozice posesivních zájmen byla již od nejstarších fází češtiny chápána jako příznaková. Jak je všeobecně známo (viz např. Grepl 2011, s. 149; Běličová – Uhlířová 1996, s. 211), pokud chceme na úrovni pojmenovací či výpovědní vyjádřit svůj citový postoj, aktualizujeme bezpříznakový (citově neutrální) způsob vyjádření. Z toho bychom tedy mohli vyvozovat, že pokud by v textech staré češtiny byla postpozice formou vyjádření citově příznakového, formou vyjádření citově neutrálního by měla naopak být antepozice tohoto rozvíjejícího členu.

2. Na základě vyexcerpovaného materiálu lze konstatovat určité tendence v umístění posesivního zájmena coby rozvíjející složky fráze zaujímající v klauzi pozici před dalším postponovaným členem do pozice za řídící jméno – tato tendence do značné míry koresponduje se stavem zjištěným pro demonstrativní zájmena. Jak již bylo řečeno, v případě, že za danou NP následuje vedlejší relativní klauze, jsou tato zájmena častěji postnominální (Navrátilová *ibid.*). Nicméně bude ještě

nutno podrobit další analýze, zda se tato tendence projevuje i u dalších rozvíjejících členů, příp. zda se u demonstrativ vztahuje i na jiné typy vedlejších klauzí či na přechodníkové konstrukce.

Vzhledem k tomu, že slovosled jednotlivých posesivních zájmen coby rozvíjejících členů NP nevykazuje v rámci jednotlivých klauzálních pozic žádné větší difference, ba naopak se v těchto pozicích uplatňují v zásadě tytéž tendence, které byly obecně pro jednotlivá posesiva nastíněny v předešlé kapitole, jedná se dle našeho soudu o další svědectví, že se na slovosledu jednotlivých posesiv ve staré češtině nejvíce podílejí právě stylové faktory. Z toho důvodu jsou nejmarkantnější difference pozorovatelné zejména v rámci jednotlivých žánrových typů s odlišnou stylovou charakteristikou.